

FORMAREA STATULUI FEUDAL INDEPENDENT ȚARA MOLDOVEI (anul IV)

Introducere

⟨După cum pentru urmărirea procesului de formare a statului feudal Țara Românească trei izvoare sînt fundamentale: *Diploma cavalerilor Ioaniți* din 1247; *Diploma Magistrului Georgius* din 1285 și *Diploma Magistrului Martinus* din 1324, tot astfel pentru urmărirea procesului similar din Moldova dispunem de cîteva izvoare care ne ajută să înțelegem fie *împrejurările* în care acest proces a început, fie *etapele* pe care el le-a parcurs. Numai că, de unde pentru Țara Românească știm care au fost formațiunile politice prestatale din a căror reunire s-a format statul feudal, dar nu cunoaștem desfășurarea în concret a procesului de contopire, pentru Țara Moldovei cunoaștem momentul însuși al formării statului, fără a ști cu precizie care au fost formațiunile anterioare. Cea mai cuprinzătoare informație asupra situației de la est de Carpați în prima jumătate a sec. XIV ne este oferită de *Scrisoarea Papei Grigore IX* din 1234, care menționează existența vlahilor organizați în regiunea de sud a Moldovei. Începutul procesului care avea să ducă la formarea statului moldovean este consemnat în *Cronica lui Ioan de Tîrnave*, cancelar regal, și contemporan cu evenimentele care, povestind domnia lui Ludovic cel Mare (1342—1382), menționează expediția din 1345 a Contelui Andrei Latzk împotriva tătarilor, expediție care a prilejuit înființarea Mărcii Moldovei. *Diploma regelui Ludovic cel Mare*, din 2 februarie 1365, care povestește trecerea lui Bogdan din Mara-mureș și ocuparea „Mărcii” Moldovei, prin gonirea urmașilor lui Dragoș, Balk și Drag, fii lui Sas, marchează momentul culminant al procesului, iar completările pe care același *Ioan de Tîrnave* le aduce pentru a explica cum s-a ajuns la reunirea celorlalte formațiuni politice, cu tot caracterul lor tendențios, întregesc tabloul. De aceea, am grupat aceste patru izvoare care, prin caracterul lor de mărturie strict contemporane, ajută la construirea unei lecții științificește întemeiate, oferind totodată și material pentru o lectură comentată.⟩

1. Scrisoarea Papei Grigore IX din 1234, menționînd pe vlahii din sudul Moldovei

„După cum am aflat, în Episcopatul Cumanilor ¹ sînt niște popoare ² care se cheamă Vlachi, care deși cu numele se socotesc creștini, totuși săvîrșesc... fapte contrare acestui nume. Căci, disprețuind biserica romană ³, primesc toate

tainele bisericii nu de la venerabilul nostru frate episcopul Cumanilor, ci de la niște pseudoepiscopi ce țin ritul grecilor ⁴. Iar unii din regatul Ungariei, atît unguri cît și germani, precum și alți drept credincioși, trec la aceea ⁵ pentru a locui cu ei și astfel făcîndu-se ca un singur popor cu ei ⁶, primesc susnumitele taine cu acești valachi ⁷ disprețuindu-l pe episcopul Cumanilor“.

H u m u z a k i - D e n s u ș i a n u, *Documente*, I, 1, p. 132; traducere nouă).

2. Cronica lui Ioan de Tîrnave despre expediția maghiară din 1345 împotriva tătarilor

„Năvălind tătarii în regatul Ungariei, mai adeseori în părțile Ardealului și ale secuilor, regele a trimis pe viteazul și războinicul bărbat Andrei fiul lui Latzk, Voivodul Ardealului ⁸, cu puternică oaste împotriva acelor tătari ⁹. Și intrînd cu putere în țara unde locuiau ei, i-au biruit împreună cu principele lor Athlamos și au tăiat capul aceluiași principe al lor și au luat mulți tătari în robie. Iar cei ce au mai rămas din acei tătari, au fugit în părțile depărtate de lîngă Marcă, ¹⁰ la alți tătari.”

(*Cronica lui Ioan de Tîrnave*, traducere de D. Onciul, în *Opere complete*, tomul I, 1946, p. 298).

3. Diploma regelui Ludovic cel Mare, din 2 februarie 1365, despre „descălecatul“ lui Bogdan

„Noi, avînd în vedere serviciile strălucite ale lui Balk ¹¹, fiul lui Sas ¹², Voievodul nostru din Maramureș ¹³, săvîrșite pretutindeni, dar mai ales în țara noastră cea moldovenească ¹⁴, nu fără vărsarea propriului său sînge . . . îi dăm o moșie ce se chiamă Cuhea ¹⁵, în țara noastră a Maramureșului, împreună cu satele Ieud, Bascov, amîndouă Vișeele, Moisei, Borșa și amîndouă Seliștele din aceeași țară a Maramureșului . . . moșie pe care am luat-o de la voievodul Bogdan ¹⁶ și de la feciorii lui, necredincioșii noștri binecunoscuți ¹⁷ care, . . . depărtîndu-se de la credința statornică ce ne datorau, au trecut pe ascuns din regatul nostru al Ungariei în zisa țară a noastră cea moldovenească ¹⁸, pe care se străduiesc ¹⁹ a o ține în stăpînire spre ofensa maiestății noastre“.

(M i h á l y i, *Diplome maramureșene*, 1900, pp. 56—58, traducere I. Lupaș, ușor revăzută).

4. Cronicarul Ioan de Tîrnave despre „descălecatul“ lui Bogdan

„În timpul <regelui Ludovic> Bogdan Voievodul românilor din Maramureș adunînd împrejurul său pe românii din acest district ²⁰, a trecut pe ascuns ²¹ în țara Moldovei, care era supusă coroanei regatului Ungariei ²², dar din cauza vecinătății tătarilor de multă vreme părăsită de locuitori. ²³ Și măcar că a fost combătut adesea de chiar armata regelui ²⁴, totuși crescînd mult numărul ²⁵ românilor care locuiau în acea țară, ea s-a extins ²⁶ constituindu-se ca stat.“

(*Cronica lui Ioan de Tîrnave*, în S c h w a n d t n e r: *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, 1766, cap. 49, pag. 196; traducere nouă).

Comentariu istoric

1. În cadrul încercărilor statului feudal maghiar de a-și întinde dominația și în regiunea de la est de Carpați, în anul 1227 a fost înființat pe teritoriul „Cumaniei”, adică la răsărit de Carpați, un episcopat catolic, al cărui prim episcop a fost călugărul dominican Teodosie. Deși scopul mărturisit era de a creștina pe cumani, rostul lui era de a readuce la „dreapta credință,” adică la catolicism și pe vlahii „schismatici”, adică ortodoxi, locuind acolo. Reședința era la *Milcovia*, probabil pe lângă Odobești. Deși întinderea exactă nu-i este cunoscută, știm că limita lui răsăriteană era pe Siret. A dăinuit pînă la năvălirea tătară din 1241, cînd a fost distrus.

2. Din pluralul întrebunțat, se vede că populația românească era deosebit de numerosă.

3. Este vorba de catolicism.

4. Pentru Papă, episcopii ortodoxi locali erau „falși episcopi”, dar pentru vlahii localnici ei erau singurii clerici recunoscuți, refuzînd orice legătură cu episcopul catolic al „Cumanilor”. De subliniat și aici *pluralul*: faptul că erau *mai mulți* episcopi ortodoxi subliniază numărul mare al localnicilor. De altfel, existența unei organizații bisericești postulează și o organizare politică.

5. Adică la vlahii din Episcopatul Cumanilor. Rezultă de aici că viața economică era deosebit de activă, deoarece numai perspectiva unui cîștig îi putea determina pe sași și pe maghiari să se instaleze aici.

6. Este vorba tot de vlahii localnici. Faptul că puteau să asimileze pe noii veniți în așa măsură încît să-i facă să-și uite credința catolică arată cît erau de numeroși vlahii și ce treaptă de dezvoltare economică atinseseră.

7. Adică în confesiunea ortodoxă.

8. La data expediției, 1345, Andrei Latzkfi nu era voievod al Transilvaniei, ci numai comite al secuilor; abia între 1356—1359 devine el voievod al Transilvaniei, dar cum la data scrierii cronicii (după 1382) fusese voievod, i se păstrează titlul celei mai înalte funcțiuni. Excelent militar, el era cunoscut ca un colaborator statornic al regelui Ludovic cel Mare, dar și ca om aspru și de temut.

9. Deși expresia este vagă, nu există îndoială că este vorba de tătarii care, avîndu-și așezările în N. Mării Negre, începînd cu Bugeacul, țineau sub ascultarea lor (= exploatarea lor) formațiunile politice de pe teritoriul de la est de Carpați. De altminteri, din expunere rezultă tocmai că lupta cu tătarii s-a dat pe acest teritoriu.

10. Deși înfrinți, tătarii încă reprezentau o primejdie. De aceea, regele maghiar a înființat pe versantul răsăritean al Carpaților o „marcă”, adică un teritoriu organizat militarmente, care se întindea probabil „între Cîmpulung și Vrancea, cu hinterlandul respectiv”, pentru a putea acoperi toate trecătorile ce duceau în Transilvania. La expediția împotriva tătarilor participaseră, așa cum arată cronica țării, și „vitejii” maramureșeni sub conducerea lui *Dragoș din Bedeu*, nobil român în slujba regelui maghiar. După ce marca a fost organizată, pentru a atrage pe vlahii localnici, în anul 1352, Ludovic cel Mare l-a numit pe Dragoș „voievod” al mărcii. Rostul numirii a fost, probabil, și de a-l încercui pe *Bogdan* din Maramureș, răsculat la acea dată împotriva regelui.

De aici rezultă că între *Dvăgoșești* și *Bogdănești* exista o rivalitate, pe care suveranul a exploatat-o cu abilitate.

11. *Balk* și fratele său *Drag*, rămăseseră la moartea tatălui lor *Sas*, fiul lui *Dragoș*, conducători în „*Marca*“ Moldovei. Goniți de aici de *Bogdan* din *Maramureș*, ei luaseră parte la luptele purtate de armata regelui maghiar împotriva acestuia; victoria rămânând lui *Bogdan*, *Balk* și *Drag* l-au urmat pe rege în Ungaria, primind drept recompensă a fidelității lor posesiunile lui *Bogdan* din *Maramureș*.

12. Filiația lui *Sas*, ca fiu al lui *Dragoș*, este stabilită după arătările cronicilor moldovenești; din documentele maramureșene ea nu rezultă. Dar din faptul că *Balk* și *Drag* apar, după 1365, ca stăpînind *Teceul*, în vecinătatea *Bedeului*, care rămăsese lui *Drag*, fratele lui *Dragoș*, rezultă indirect această filiație.

13. Apelativul de „voievod al *Maramureșului*“ se referă la *Balk*, nu la tatăl său *Sas*, care nu fusese voievod decît în „*Marca*“ Moldovei, unde și murise.

14. Serviciile „în țara noastră cea moldovenească“ pot fi înțelese atît ca referindu-se la perioada în care *Balk* condusese „*Marca*“ Moldovei, cît și la participarea la luptele împotriva lui *Bogdan*.

15. Moșia lui *Bogdan* din *Maramureș*, numită *Cuhea*, era așezată pe valea *Vișeului*, spre cursul superior al *Izei*. La început, adică înainte de 1353, ea fusese stăpînită în comun de *Bogdan* și de fratele său *Iuga*. După moartea acestuia, s-a ajuns la o împărțire între *Bogdan* și fiii lui *Iuga*, *Ion* și *Ștefan*, dar *Cuhea*, centrul cnezatului de vale, rămîne în stăpînirea lui *Bogdan*, împreună cu satele *Ieud*, *Bacicov* (*Bocicoiel*), *Vișeul de Sus*, *Vișeul de Jos* *Moisei*, *Borșa*, *Săliște* și *Săcel*.

16. *Bogdan*, voievodul *Maramureșului* înainte de 1343, cînd a fost destituit din această funcție de *Ludovic cel Mare*, din cauza opoziției lui neînduplecate față de tendința regelui de a introduce și în *Maramureș* ordinea feudală substituind *comitatul* voievodatului tradițional la români, rămîne una din cele mai de seamă figuri ale trecutului nostru istoric. Refuzînd orice compromis pe această chestiune, el a rămas de fapt adevăratul conducător al românilor maramureșeni, iar regele nu a îndrăznit să-i conștie moșile, deși îi dădea apelativul de „necredincios bine cunoscut tuturor“. Cînd n-a mai putut rezista presiunilor regelui care atrăsese de partea sa o bună parte a nobilimii maramureșene, inclusiv nepoții săi, pe *Ioan* și *Ștefan*, fiii lui *Iuga*, *Bogdan* a trecut, în 1359, în „*Marca*“ Moldovei, gonindu-i de acolo pe oamenii regelui, *Balk* și *Drag*, nepoții lui *Dragoș*.

17. De două ori, în 1343 și 1349, *Bogdan* apare cu apelativul „necredinciosul nostru binecunoscut“ (*infidelis noster notorius*). Diploma din 1365 arată că feciorii lui *Bogdan* urmaseră întru totul și pînă la sfîrșit directiva politică a tatălui lor.

18. Este vorba de „*Marca*“ Moldovei, întemeiată după expediția din 1345 și transformată în 1352 într-un „voievodat“, încredințat lui *Dragoș* din *Bedeu*. Ținînd seama de arătările letopisețelor moldovenești scrise slavonește, care dau lui *Dragoș* doi ani de stăpînire și lui *Sas* patru rezultă că *Dragoș* a stăpînit între 1352—1354, *Sas* între 1354—1358, iar *Balk* în 1358—1359.

Dacă în vechile pomelnice moldovenești, care încep *invariabil* cu Bogdan, numele Drăgoșeștilor nu apare, aceasta se datorește faptului că ei erau rivalii Bogdăneștilor, care nu-i recunoșteau ca predecesori ai lor.

19. Rezultă cu evidență din folosirea acestui prezent că, în momentul în care acorda diploma, regele nu considera lupta de recuperare a Moldovei ca fiind terminată și că, pentru el, acțiunea lui Bogdan reprezenta o uzurpare și o ofensă adusă coroanei maghiare.

20. Ținând seama de faptul că o bună parte a nobilimii maramureșene trecuse de partea regelui, nu poate fi vorba de un exod în masă al locuitorilor din Maramureș; ba nici măcar de toți țăranii de pe moșiile Bogdăneștilor. De aceea, ținând seama de datele statistice corespunzătoare vremii, nu este probabil ca însoțitorii lui Bogdan să fi depășit 2—3000 de oameni, dintre care câteva sute de luptători. Exagerarea lui Ioan de Tîrnave caută să explice cauzele înfrîngerilor armatei regale trimise împotriva lui Bogdan.

21. E semnificativă insistența cu care atît diploma din 2 februarie 1365, cît și Ioan de Tîrnave subliniază caracterul tainic al acțiunii lui Bogdan care, de toată evidența, l-a surprins pe rege.

22. Este vorba, firește, de „Marca“ Moldovei.

23. Altă exagerare (de altfel comună sistemului de a se scrie cronicile pe acea vreme) care încerca să atenueze însemnătatea pierderii, dar care este desmințită chiar de eforturile desfășurate timp de 5 ani de regele Ludovic pentru „a recupera“ această „țară a noastră moldovenească“.

24. De observat sublinierea că Bogdan a fost „combătut“ de *chiar* oastea regală, iar nu cumva de formațiuni militare locale transilvane. Faptul este întărit de un alt pasaj din cronică, în care Ioan de Tîrnave spune că: „aproape în fiecare an . . . regele Ludovic își pornea oastea împotriva rivalilor și rebelilor și *mai ales* împotriva sîrbilor și *moldovenilor*“.

25. Așa după cum s-a observat, creșterea numărului nu poate fi atribuită unui excedent de natalitate în rîndurile celor veniți din Maramureș, ținînd seama că spusele cronicarului se referă la o perioadă ce abia depășește douăzeci de ani. Creșterea se referă în realitate la populația *aflătoare aici*.

26. Acest pasaj aduce dovada că Țara Moldovei s-a format prin reunirea celorlalte formațiuni politice de pe teritoriul de la est de Carpați, sub conducerea voievodatului de la *Baia* care moștenea fosta „Marcă“ a Moldovei.

Indicații metodice

Leția privind formarea statului feudal al Țării Moldovei face parte din acelea care reclamă o energică înnoire, atît în plan științific, cît și în plan metodic. Ea comportă, mai ales la anul IV, o serie de dificultăți, de a căror justă rezolvare depinde reușita ei, în înțelesul de *reprezentare concretă* a proceselor istorice din a căror interacțiune a rezultat statul feudal moldovenesc.

În plan științific, *patru* sînt problemele ce se cer elucidate spre a se putea înțelege modul în care s-a format statul.

1. *Stabilirea existenței unor formațiuni politice prestatale românești pe teritoriul de la est de Carpați*, unde, spre deosebire de Țara Românească, care dispune de Diploma Ioaniților, ele sînt amintite numai indirect. De aici

însemnătatea scrisorii papei Grigore IX din 1234, în care se găsesc atestate: existența unei populații românești numeroase și organizate, capabilă de a asimila pe noii veniți; existența unei ierarhii bisericești, care presupune una politică (ce nu putea fi la acea vreme decât un cnezat sau, mai probabil, un voievodat); o viață economică prosperă (dovadă *venirea și așezarea* aici a unor negustori străini recunoscuți pentru pricepera lor în ale comerțului), deci tocmai *condițiile interne* necesare apariției statului; coroborate cu datele lui Cantemir despre cele trei „republici”: Vrancea, Cîmpulung și Tigheci și cu rezultatele ultimelor cercetări arheologice, ele întemeiază existența formațiilor politice anterioare formării statului.

2. *Cine este Dragoș, „descălecătorul”*. Or, cercetările recente (I. Moga, A. Filipașcu, R. Popa) au arătat că el trebuie identificat cu *Dragoș din Bedeu*, nobil maramureșean, în slujba regelui Ludovic cel Mare, care *nu* a fost voievod al Maramureșului: titlul de „voievod” pe care i-l dau pomelnicele și cronicile se referă la situația pe care a avut-o în „Marca” Moldovei.

3. *Cauzele răscoalei lui Bogdan și ale „descălecătorului” său în „Marca” Moldovei*. Azi nu mai e nici o îndoială că Bogdan, care era voievodul *întregului* Maramureș, se opunea încercării regelui Ludovic cel Mare de a introduce în Maramureș *ordinea feudală* sub forma *comitatului*, care trebuia să înlocuiască forma tradițională a *voievodatului*; de aici, destituirea lui Bogdan din funcția de voievod, origine a conflictului. Pe de altă parte, încercuirea tot mai strictă a lui Bogdan de către partizanii regelui în Maramureș, conjugată cu numirea ca voievod în „Marca” Moldovei a lui Dragoș, reprezentantul familiei Drăgoșeștilor, rivala Bogdăneștilor, limitînd și mai mult libertatea de mișcare a voievodului destituit, l-a determinat să treacă „pe ascuns” în „Marca Moldovei, să gonească de acolo pe urmașii lui Dragoș, Balk și Drag, și să întemeieze o stăpînire independentă de coroana maghiară.

4. *Caracterul specific al procesului de formare al statului feudal moldovenesc*. Așa cum arată cronicarul Ioan de Tîrnave, fosta „marcă” a Moldovei, devenită Voievodatul de la Baia, s-a extins înglobînd și celelalte formațiuni politice prestatale, transformîndu-se într-un *regnum* independent de coroana maghiară. Deci și aici a avut loc un proces de concentrare teritorială în jurul unei formațiuni mai puternice, care întruchipa năzuințele de independență.

În plan metodic, principala dificultate rezidă în *interferența a două planuri*: planul local moldovenesc și planul maramureșean, reprezentat mai întîi de Dragoș din Bedeu și apoi de Bogdan din Cuhea. Îmbinarea acestor două planuri reclamă un efort de atenție, pentru a se marca cu toată precizia *momentul* interferenței. A doua dificultate metodică este reprezentată de existența celor două etape: 1. etapa de „marcă” și 2. etapa de „țară” independentă, prima corespunzînd unei acțiuni de inițiativă *externă*, cea de a doua, rezultat al unei inițiative *locale* care, între anumite limite, reprezenta tocmai răspunsul *elementului local* la tendința de instaurare a unei dominații maghiare (și catolice) asupra regiunii de la est de Carpați.

În fine, se cere pricepere și prudență în explicarea noțiunii de „descălecat”: pe de o parte se cere *a se preciza noțiunea însăși de descălecat* = întemeiere de stat (cu care ocazie se va face și distincție între *primul descălecat* = cucerirea Daciei de către romani, și *al doilea descălecat* = constituirea statului feudal),

iar, pe de alta, a se înlătura o falsă problemă, aceea că „descălecătorii“ ar fi găsit la venire o țară pustie pe care ei ar fi colonizat-o; izvoarele arată exact contrariul, afirmînd existența unei numeroase populații băștinașe în comparație cu care „descălecătorii“ reprezentau numai o minoritate, dar o *minoritate* organizată, capabilă să realizeze unificarea în jurul ei. Ținînd seama de varietatea regiunilor amestecate în procesul formării statelor feudale, este imperios necesară folosirea unei hărți pe care să se marcheze în special interferența celor două planuri. De asemenea, se impune efectuarea la tablă a unei scheme, unde cele două etape să fie bine delimitate.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. I. M o g a, *Voievodatul Transilvaniei*, Sibiu, 1944, cap. III, §§4: Răscoala lui Bogdan și 5: Descălecatul lui Bogdan în Moldova, p. 58–75.
2. C. C. G i u r e s c u, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovenești din sec. X. pînă la mijlocul sec. XVI*, Buc. 1967, p. 41–42; 61–68 (o nouă și amplă discuție a izvoarelor, cu puncte de vedere noi)
3. R a d u P o p a, *Țara Maramureșului în sec. XIV*, Buc., 1970, cap. X: Istoria Maramureșului în sec. XIV, p. 239–248 (temeinic și prudent).

AUREL IORDĂNESCU